

Olena Koliano*

Rewolucja w Iranie 1979 roku i prawa kobiet. Protesty po śmierci Mahsy Amini w 2022 roku

Współczesny Iran jest państwem mocno podzielonym, w szczególności, jeśli chodzi o kobiety i ich prawa. Na ulicach stolicy lub w dużych miast można spotkać zarówno kobiety przestrzegające zasad szariatu, które są ubrane w czarne czadory i przemieszczają się wyłącznie w towarzystwie męskich opiekunów, jak i te bardziej wyemancypowane, ubrane w modne dżinsy, na wysokich obcasach, ale w każdym razie noszą hidżab. Zasady, których muszą one przestrzegać w Iranie, w wielu przypadkach to przede wszystkim zapisy koraniczne, jak np. w kwestii wieku zamążpójścia dla kobiety albo silnej ciągle tradycji i obyczajom, które wpływają m.in. na wykonywany przez kobietę zawód czy na wybór przyszłego męża. Źródłem prawa w Iranie jest konstytucja z 1989 roku, która w większości przypadków oparta jest na Koranie.

Celem tej pracy jest ukazanie związku między rewolucją w Iranie w 1979 roku a sytuacją praw kobiet w tym kraju, ze szczególnym uwzględnieniem protestów wywołanych po śmierci Mahsy Amini w 2022 roku. Tekst ma na celu przedstawienie ewolucji praw kobiet w Iranie od czasów rewolucji islamskiej i analizę wpływu społeczeństwa i wydarzeń na ich sytuację. Poprzez analizę tych dwóch okresów czasowych można lepiej zrozumieć, jakie zmiany nastąpiły dla kobiet w Iranie i przed jakimi wyzwaniem one stanęły oraz jakie pojawiają się obecnie dążenia do zmiany statusu praw kobiet w tym kraju.

Rys historyczny

Przed rewolucją islamską w Iranie w 1979 roku kobiety cieszyły się swobodą i równością w porównaniu do wielu innych krajów Bliskiego Wschodu. W okresie rządzenia dynastii Pahlawi (1925-1979) Iran był monarchią konstytucyjną. Irańskie kobiety miały dostęp do edukacji, pracy zawodowej oraz były zaangażowane w różne dziedziny życia, m.in. społeczne i kulturalne. Mogły one nosić ubrania o różnych fasonach i stylach, a także uczestniczyć w życiu publicznym. Dla przykładu, najwięcej praw politycznych i obywatelskich kobiety nabyły w okresie 1931–1979. Pod przywództwem Rezy Szaha Pahlawi, ojca Mohammada Rezy, została przyjęta reforma edukacji w 1936 roku. Został stworzony narodowy system edukacji, w którym nie było rozróżnień płciowych i w tymże roku pierwsze kobiety wstąpiły na uniwersytet w Teheranie. Ważnym działaniem było podniesienie wieku zawierania małżeństwa do 18 lat. Pod przywództwem Mohammada Rezy zaszły także zmiany w życiu politycznym, takie jak:

- Przyznanie kobietom prawa do głosowania i kandydowania w 1963 roku.

* Olena Koliano – studentka drugiego roku kierunku Stosunki międzynarodowe I stopnia na Wydziale Politologii i Dziennikarstwa Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, praktykantka Centrum Europy Wschodniej UMCS.

- Ograniczenie jednostronnego prawa mężczyzn do rozwodu i poligamii, które uchwalono w „Ustawie o ochronie rodziny” w 1967 roku.
- Założono Irańską Organizację Kobiet przez córkę Rezy Szaha Pahlawi Aszraf Pahlawi.

Ogólnie rzecz biorąc, przez okres rządzenia Pahlawi zmniejszył się wpływ duchowieństwa, nadano pewne prawa kobietom i „zeuropeizowano” życie codzienne Irańczyków. Należy przy tym zauważyć, że tymi zmianami cieszyła się jedynie klasa wyższa i średnia. Mohammed Reza był wysoko oceniony poprzez władze państw demokratycznych, gdyż działał w interesach Zachodu i utrzymywał dystans do fundamentalizmu religijnego, który występował podstawą życia klasy niższej. Najbiedniejsza warstwa społeczna w Iranie była zawsze najbardziej religijna i najbardziej niechętna zagranicznemu wpływowi. To jedna z przyczyn tego, że tak dużo kobiet było zaangażowanych w rewolucję islamską Chomeiniego w 1979 roku.

Niezadowolenie społeczne doprowadziło do licznych protestów, które potem rozwinęły się w rewolucję na początku stycznia 1979 roku. Społeczeństwo dążyło do konsensusu demokratycznego, natomiast wygrała opcja radykalna. 1 lutego, od razu po obaleniu władzy Szacha, przez Chomeiniego zostały stworzone rządy teokratyczne oparte na islamie szyickim. W kwietniu tego roku Iran został przekształcony z monarchii konstytucyjnej w republikę islamską. Ta rewolucja nie była jednak ukierunkowana na takie skrajne zmiany w życiu społecznym, do których ona wszakże doprowadziła. Po obaleniu monarchii i przejęciu władzy przez Ruchollaha Musawi Chomeiniego, krajobraz społeczny w Iranie uległ drastycznej zmianie. Przyjęte nowe przepisy prawne miały duży wpływ na rolę i stanowisko kobiet w życiu społecznym i politycznym.

Nastąpiła pełna konserwatyżacja społeczeństwa. Najpierw było wprowadzone obowiązkowe zakrywanie ciała, a także nakaz noszenia hidżabu. W tym samym czasie został znowu obniżony dopuszczalny wiek zawierania małżeństw przez kobiety, zwłaszcza dziewczynki – 13 lat. Za nieprzestrzeganie tych norm wprowadzone zostało publiczne chłostanie. Początkowo, w ramach rewolucyjnej ofensywy, kobietom nakazano stosować czador (strój, w którym jest widoczna tylko twarz, w niektórych przypadkach tylko oczy), ale wraz z upływem czasu przepisy stały się nieco łagodniejsze. Dziś w Iranie wystarczy stosowanie reguł hidżabu, który jest po prostu formą skromnego ubioru.

Możliwości edukacyjne dla kobiet wciąż istniały, jednak w niektórych dziedzinach studiów, zwłaszcza tych związanych z naukami ścisłymi i inżynierią, liczba miejsc dla kobiet mogła być ograniczona, było również pewny zakaz w stosunku do niektórych kierunków studiów. Za takie kierunki uznano matematykę, fizykę, anglistykę oraz branże powiązane z wydobywaniem ropy naftowej. W przeciwieństwie do zasad Pahlawiego, Chomeini wprowadził segregację płci w szkołach i na uniwersytetach. Kobiety i mężczyźni uczęszczali na zajęcia w oddzielnych klasach, też stworzono całkowicie oddzielne uczelnie dla kobiet. Programy nauczania również podlegały pewnym zmianom w celu uwzględnienia wartości islamskich i moralności w edukacji. Niektóre przedmioty mogły zostać dostosowane do zasad islamu.

Pogorszyło się też stanowisko kobiet w życiu politycznym. Kobiety nadal miały prawo uczestniczyć w wyborach, niemniej jednak ich rola i możliwości zostały ograniczone. Formalnie prawo kandydowania w wyborach nie było zniesione, ale wiele ograniczeń utrudniało im zdobycie wpływowych stanowisk.

Pomimo tego irańskie kobiety nie miały i nadal nie mają równych praw w wielu kwestiach, są one nadal uzależnione od męskich członków rodziny, którzy formalnie decydują o ich losie. Zwierzchnictwo mężczyzn rozciąga się od spraw poważnych, takich jak małżeństwo, rozwód, opieka nad dziećmi, dziedziczenie, po relatywnie bezsensowne, jak na przykład pozwolenie na wyjazd z kraju. „Czy ma ona [kobieta] 10, czy 40 lat, nie otrzyma takiego pozwolenia od władz bez wyrażonej na piśmie zgody opiekuna, ojca, męża, brata czy

syna” – pisze o sytuacji kobiet badaczka Maria Składankowa¹. Kobieta w Iranie na zawsze została jednostką „niepełnosprawną”, od urodzenia jest pod opieką najpierw ojca, brata, potem męża i syna.

Śmierć Mahsy Amini

Ostatnimi czasy na ulicach Teheranu lub większych miast w Iranie można było zobaczyć dużo kobiet nie noszących całościowo tradycyjnego ubrania, tylko hidżab, który przykrywa górną część głowy. Wskazywało to na pozytywne zmiany, jednak wszystko się zmieniło 13 września 2022 roku. W tym dniu Mahsa Amini, dwudziestodwuletnia Kurdyjka, została zatrzymana w Teheranie przez irańską policję moralności, rzekomo z powodu naruszenia bezwzględnych zasad dotyczących stroju. Mahsa miała niedbale założony hidżab, odsłaniał zbyt dużą część głowy kobiety. Dwie godziny po tym trafiła ona nieprzytomna do szpitala, a trzy dni później zmarła. Nie wiadomo, co stało się po aresztowaniu kobiety. Według policji, Mahsa Amini nagle zemdląła w trakcie przesłuchania, a jako przyczynę śmierci podano zawał serca. Jednocześnie w internecie rozpowszechniono zdjęcia kobiety z sińcami wokół oczu i krwawiącymi uszami, a policji moralności zarzucono przemoc i tortury. Mahsa Amini zapadła w śpiączkę po zatrzymaniu.

Władze rozpoczęły dochodzenie w sprawie śmierci kobiety po tym, jak zażądał tego prezydent Iranu Ebrahim Raisi. Policja twierdzi, że kobieta doznała problemów z pracą serca, gdy czekała wraz z innymi zatrzymanymi kobietami na posterunku policji moralności. Ojciec Mahsy, Amjad Amini, przekazał, że personel medyczny wielokrotnie uniemożliwiał mu zobaczenie ciała córki po jej śmierci. Gdy prosił o przedstawienie raportu z sekcji zwłok, lekarz powiedział mu: „Napiszę, co zechcę, i nie ma to z tobą nic wspólnego”². Żadne informacje z autopsji nie zostały przedstawione rodzinie. Amjad Amini powiedział, że ciało córki zobaczył dopiero w dniu pochówku, gdy widoczne były tylko jej stopy i twarz, na których były siniaki. Według relacji mężczyzny władze obiecały mu zbadać przyczynę tych obrażeń, jednak nie otrzymał odpowiedzi.

We wcześniejszym oświadczeniu Mehdi Faruzesh, dyrektor generalny medycyny sądowej prowincji Teheranu, powiedział, że u Mahsy Amini „nie zaobserwowano żadnych śladów obrażeń głowy i twarzy, nie zaobserwowano siniaków wokół oczu ani złamań u podstawy czaszki”³. Władze przekazały również, że nie stwierdzono śladów obrażeń wewnętrznych.

Masowe protesty i ich znaczenie

Śmierć Mahsy Amini stała się iskrą, która wywołała największe nieopanowane od lat protesty w prawie wszystkich irańskich miastach. Od kilku dni dochodziło do starć z policją, która brutalnie próbowała pohamować te akcje. Demonstranci skandowali „Śmierć dyktatorowi” i „Kobiety, życie, wolność”⁴. Irańczycy uważają, że w jej śmierci winna policja moralności, co z kolei rząd próbuje ukrywać.

Według Organizacji Narodów Zjednoczonych, na terenie Iranu coraz większą rolę odgrywa działalność tej policji moralności. Swoje działania kieruje ona przede wszystkim przeciwko tym kobietom, które, ich zdaniem, noszą hidżaby zbyt luźno. ONZ nawołuje do tego, aby przeprowadzić śledztwo, które miałyby na celu wyjaśnienie śmierci dwudziestodwuletniej Mahsy.

¹ Zob.: Winkler A., *Kobiety w Iranie muszą walczyć o podstawowe prawa*, „StosunkiMiędzynarodowe.pl”, 29 grudnia 2017, <http://www.stosunkimiedzynarodowe.pl/kobiety-w-iranie-musza-walczyc-o-podstawowe-prawa/>, [dostęp 03.09.2023].

² *Mahsa Amini nie żyje. Ojciec oskarża irańskie władze o kłamstwa w sprawie śmierci jego córki*, „TVN24.pl”, 23 września 2022, <https://tvn24.pl/swiat/iran-mahsa-amini-nie-zyje-ojciec-oskarza-iranskie-wladze-o-klamstwa-w-sprawie-smierci-jego-corki-6126094> [dostęp: 03.09.2023].

³ *Ibidem*.

⁴ Cieślak-Jakubiak K, *Za kobiety, za życie, za wolność. Protesty w Iranie przybierają na sile*, „Krytyka Polityczna”, 6 października 2022, <https://krytykapolityczna.pl/swiat/protesty-w-iranie-przybieraja-na-sile/> [dostęp 03.09.2023].

Protesty w Iranie miały swój początek 16 września 2022 roku w rodzinnych stronach zmarłej – na terenie Kurdystanu. Manifestacje z godziny na godzinę przybierały na sile i rozprzestrzeniły się na cały kraj. Największe protesty miały miejsce w stolicy, Teheranie. Demonstracje przeniosły się również do mediów społecznościowych, gdzie kobiety, aby pokazać swój sprzeciw, umieszczały nagrane filmy, na których podpalają hidżaby oraz obcinają włosy. W ten sposób chcą one pokazać całemu światu swój gniew wobec tego, co stało się z Mahsą Amini. Aby zapobiec rozszerzaniu się skali protestów i rozprzestrzenianiu filmów oraz zdjęć udowadniających te wydarzenia, w niektórych częściach kraju zablokowano dostęp do Internetu oraz zakazano niektóre aplikacje, takie jak Whatsapp czy Instagram. Protestujący zaczęli również niszczyć posterunki oraz policyjne auta. Filmy z protestów, które są publikowane w sieci, podpisane są hasztagiem #Mahsa_Amini – celem jest to, aby się zjednoczyć i żeby wszystkie materiały były dostępne w jednym miejscu. Te protesty spotkały się z powszechnym poparciem irańskiego społeczeństwa, stając się wyzwaniem rzuconym przywództwu i teokratycznemu reżimowi Iranu w jeszcze większym stopniu, niż poprzednie fale sprzeciwu, które miały miejsce w 2009 oraz 2019 roku.

Tłumienie protestów ulicznych w Islamskiej Republice Iranu przebiega według trzyetapowego schematu. Najpierw przeciw demonstrantom staje regularna policja. Jeśli nie jest w stanie ich rozproszyć, do akcji wkraczają Strażnicy Rewolucji (część irańskich sił zbrojnych) i ich paramilitarna policja ochotnicza Sazman-e Basidż-e Mostazafin (Związek Mobilizacji Uciemionych), w skrócie Basidż (Mobilizacja). Jeśli protesty mimo to nadal się rozprzestrzeniają, z pomocą zwalczającym je przychodzą nieoficjalne, nieumundurowane siły bezpieczeństwa.

Intensywność i rozmiar protestów po śmierci Mahsy Amini w Iranie spowodowały, że władze bardzo szybko doszły do trzeciego etapu interwencji. Najważniejszą cechą obecnych represji jest intensywna i otwarta przemoc. W mediach społecznościowych zamieszczono liczne zdjęcia i filmy pokazujące funkcjonariuszy służb bezpieczeństwa, którzy strzelają do demonstrantów, biją ich, odpalają granaty z gazem łzawiącym w kierunku jadących aut, strzelają w okna domów i do przypadkowych przechodniów, czy też szturmują domy przedstawicieli opozycji, by ich potem aresztować. W wyniku protestów po śmierci Mahsy Amini zginęło 201 osób, w tym 23 dzieci. Irańskie władze zdementowały zarzuty o zabójstwie protestujących przez siły porządkowe, oskarżając o to uzbrojone grupy opozycyjne.

Cały świat obserwował sytuację w Iranie aktywnie wspierając protestujących. Ludzie wyszli na ulicy, skandując to samo co w Iranie: „Kobiety, życie, wolność”, aby wesprzeć irańskich demonstrantów. Najbardziej liczne akcje odbyły się w Tokio oraz Berlinie⁵. Demonstranci pokazywali solidarność z walczącymi o wolność w Iranie, zwłaszcza w proteście w Berlinie wzięło udział duża ilość osób z innych krajów Europy oraz migrantów z Iranu.

Oprócz akcji świat nakłada sankcje na Iran: np. Kanada nałożyła sankcje na dwudziestu pięciu Irańczyków i dziewięć irańskich podmiotów w związku z pogwałceniami praw człowieka i prześladowaniami kobiet, w tym m.in. szef tzw. policji moralności, szefowie wywiadu i szef sztabu irańskiej armii oraz podmioty, które „wdrażają represyjne środki, naruszają prawa człowieka, rozpowszechniają propagandę i wprowadzające w błąd informacje irańskiego reżimu”⁶. Do podobnego wyniku doszło w rządach Unii Europejskiej. Niemcy wspólnie z rządami Francji, Danii, Hiszpanii, Włoch i Czech przygotowały propozycje nowych sankcji unijnych wobec Iranu.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Kanada nakłada sankcje na Iran za łamanie praw człowieka. Europa szykuje się do tego kroku*, „Money.pl”, 3 października 2022, <https://www.money.pl/gospodarka/kanada-naklada-sankcje-na-iran-za-lamanie-praw-czlowieka-europa-szykuje-sie-do-tego-kroku-6819062198070112a.html> [dostęp 03.09.2023].

Podsumowanie

Rola i stanowisko kobiet w Iranie po rewolucji 1979 roku drastycznie się pogorszyły. Zarówno Amnesty International, jak i oficjalne organy Organizacji Narodów Zjednoczonych alarmują, że stan przestrzegania praw człowieka w Iranie nadal pozostawia wiele do życzenia. Wśród kwestii, wymienianych jako najbardziej problematyczne, są te, które związane z traktowaniem kobiet. Chociaż one starały się o rozszerzenie swoich praw i wolności, to jednak z uwagi na taki wpływ służb państwowych, stało się to niemożliwe. Nadal panujący rząd teokratyczny, na czele z prezydentem Ebrahimem Raisim, nie planuje działać na rzecz kobiet, argumentując to podporządkowaniem zasadom szariatu. Nawet protesty, które odbywały się po śmierci Mahsy Amini we wrześniu 2022 roku i które prawie przerosły w rewolucję, niczego nie zmieniły. Społeczeństwo w Iranie jest nastawione skrajnie radykalnie i w tych manifestacjach już chodzi nie tylko o prawa człowieka czy wolności kobiet. To jest próba społeczeństwa pokazać władzom problemy społeczno-gospodarcze w państwie, zwrócić uwagę na niski poziom i jakość życia obywateli.

Bibliografia

- Cieślik-Jakubiak K., *Za kobiety, za życie, za wolność. Protesty w Iranie przybierają na sile*, „Krytyka Polityczna” 6 października 2022, <https://krytykapolityczna.pl/swiat/protesty-w-iranie-przybieraja-na-sile/> [dostęp: 03.09.2023].
- Coville T., *Najnowsza Historia Iranu. Republika Islamska*, Warszawa 2009.
- Moghadam V. M., *Women in the Islamic Republic of Iran: Legal Status, Social Positions, and Collective Action*, Woodrow Wilson International Center for Scholars Conference, 16–17 listopada 2004, <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/event/ValentineMoghadamFinal.pdf> [dostęp: 03.09.2023].
- Szurc K., *Iran: śmierć 22-letniej Mahsy Amini*, „Warsaw Institute”, 3 października 2022, <https://warsawinstitute.org/pl/iran-smierc-22-letniej-mahsy-amini/> [dostęp: 03.09.2023].
- Stelmach W., *Protesty w Iranie i innych krajach po śmierci Mahsy Amini*, „RMF24”, 22 października 2022, <https://www.rmf24.pl/fakty/swiat/news-protesty-w-iranie-i-innych-krajach-po-smierci-mahsy-amini,nId,6364164> [dostęp: 03.09.2023].
- Strzyżyńska M., *Iran blocks capital's internet access as Amini protests grow*, „The Guardian”, 22 września 2022, <https://www.theguardian.com/world/2022/sep/22/iran-blocks-capitals-internet-access-as-amini-protests-grow> [dostęp: 03.09.2023].
- Kanada nakłada sankcje na Iran za łamanie praw człowieka. Europa szykuje się do tego kroku*, „Money.pl”, 3 października 2022, <https://www.money.pl/gospodarka/kanada-naklada-sankcje-na-iran-za-lamanie-praw-czlowieka-europa-szykuje-sie-do-tego-kroku-6819062198070112a.html> [dostęp: 03.09.2023].
- Zirinsky M. P., *Imperial Power and Dictatorship: Britain and the Rise of Reza Shah, 1921–1926*, „International Journal of Middle East Studie”, 1992, vol. 24, iss. 4, s. 639–663.